

**Рецензія
офіційного рецензента**

кандидата мистецтвознавства, старшого викладача кафедри
композиції та інструментування Харківського національного
університету мистецтв імені І.П. Котляревського

Малого Дмитра Миколайовича
на дисертаційну роботу **Левченко Анни Андріївни**
«ПОЛІФОНІЧНІ ЦИКЛИ ВАЛЕНТИНА БІБІКА
ЯК ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА СИСТЕМА»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю **025 Музичне мистецтво**

На сьогодні в українському музикознавстві тема поліфонії, на жаль, не є поширеною, попри те, що попередні покоління науковців, зокрема представники харківської теоретико-композиторської школи (С. Богатирьов, М. Тіц, Л. Решетніков, Т. Кравцов, Н. Очеретовська, Г. Ігнатченко, Г. Цицалюк, І. Приходько, Н. Беліченко та інші), зверталися до поліфонічних явищ частіше. Окрім низки статей, останніми дослідженнями, присвяченими поліфонії, є дисертації О. Фартушки (2022) – з хорової поліфонії, Л. Циганюк (2023) – щодо виконавської інтерпретації сучасної української поліфонічної музики, а також С. Постовойтової (2024) – про поліфонічні цикли українських композиторів, зокрема «34-х прелюдії та фуги» В. Бібіка.

Значущість дисертації А. Левченко полягає не лише у дослідженні всіх трьох поліфонічних циклів видатного харківського композитора В. Бібіка та його творчої постаті, а й у розробці теоретичних засад сучасної поліфонії – зокрема поліфонічних жанрів, стилів і техніки. Важливою цінністю роботи є також узагальнення та систематизація напрацювань у галузі вивчення поліфонічних явищ представників харківської теоретико-композиторської школи. Сукупність цих аспектів зумовлює особливу **актуальність обраної теми.**

Наукова новизна роботи полягає у першому системному й ґрунтовному дослідженні всіх трьох поліфонічних циклів В. Бібіка – «24 прелюдій та фуг» і «34 прелюдій та фуг» для фортепіано, а також «Прелюдії, фуги та арії на тему ВАСН» для двох фортепіано – та, як результат, у виявленні особливостей

поліфонічного мислення композитора. Запропоновано комплексний підхід до вивчення поліфонії через її взаємозв'язки з іншими музичними категоріями – гармонією, мелодією, ладом, фактурою – зокрема у форматі діад/двокомпонентних систем (поліфонія–гармонія, поліфонія–лад, поліфонія–мелодія тощо). Окрім того, введено та обґрунтовано поняття ладо-фактурного комплексу (ЛФК). У роботі також досліджено феномен монограмування – маловивченого явища в сучасному музикознавстві.

Дисертація має дедуктивну логіку будови: від розгляду теоретичних питань, пов'язаних із поліфонією, до аналітичних розділів, присвячених дослідженню циклів В. Бібіка.

Перший розділ зосереджений на фундаментальних засадах вивчення поліфонії як форми музичного мислення. У кожному підрозділі категорії ладу, фактури, гармонії, формотворення та модальність аналізуються крізь призму їхнього зв'язку з поліфонічними циклами В. Бібіка. Авторка спирається на широкий корпус наукових праць, зокрема харківських дослідників – М. Тіца, Л. Решетнікова, Т. Кравцова, Г. Ігнатченко, Н. Очеретовської, Н. Беліченко. Розглядаються питання системного підходу до вивчення поліфонічних явищ, положення теорії систем, специфіка фактури тощо. Поліфонія досліджується як музично-інтонаційне явище у зв'язку з мелодією, гармонією, формою та іншими елементами музичної мови. Визначено два основні вектори її аналізу: традиційний – як вид письма, та специфічний – як тип мислення.

Розглянуто феномен нової (сучасної) поліфонії, а також діалектичні пари/діади «поліфонія–гармонія», «поліфонія–лад». Окрему увагу приділено явищу модальності, яку авторка визначає як особливо важливу у вивченні поліфонічних циклів В. Бібіка. Запропоновано поняття ладо-фактурного комплексу (ЛФК), визначення якого подано на с. 83. Зроблено висновок про використання В. Бібіком принципово нової форми ладо-фактурного комплексу.

У другому розділі подано аналіз обраних прелюдій та фуг із циклів тв. 2 і 16 В. Бібіка. Дослідження здійснено за тематичними блоками: історія створення, принципи циклоутворення, ладова організація, форма, елементи

форми (зокрема фуги), тип фактури, тематизм, темп, метро-ритм, принцип контрасту, каденційні зони тощо. Таким чином, дослідниця рухається не за порядковими номерами малих циклів, а від вивчення окремих питань. Наприклад: *«Чергування імітаційного типу тематизму з гомофонно-гармонічними складає основу прелюдій № 3, 6, 8, тв. 2, ... 17, 18, 19, тв. 2 (в прелюдії домінує монодичний тип фактури у верхньому голосі...)»* (с.174). Інший приклад: *«При домінування темпового контрасту, зустрічаємо приклади монотемпоральності: наприклад «дуже швидко» прелюдія № 14 та «швидко», «енергійно» – фуга, тв. 2; «повільно» у прелюдії та фузі № 24, тв. 2; ...»*.

У цьому розділі подано унікальні факти з життя В. Бібіка та історії кафедри теорії музики і композиції ХНУМ імені І.П.Котляревського. Проаналізовано поліфонічну техніку, особливості мислення та стилістики у поліфонічних творах (зокрема фугах) харківських митців – В. Борисова, Д. Клебанова, М. Тіца, В. Наливайка та інших. Розглянуто питання циклічного жанру та принципи циклоутворення в опусах В. Бібіка. Підрозділ 2.3 присвячено фузі та поняттю «сучасна fuga»; досліджено принципи формотворення, її структурні розділи й елементи. Окремою темою, розкритою в підрозділі 2.4, стало питання багатотемної фуги. В останньому підрозділі (2.5) проаналізовано особливості малого циклу у 24 прелюдіях та фугах і 34 прелюдіях та фугах В.Бібіка.

У третьому розділі, перед аналізом триптиха «Прелюдія, fuga та арія на тему ВАСН» для двох фортепіано В. Бібіка, дослідниця розглядає монограму ВАСН та принципи монограмування в європейській музиці як інтертекстуальне явище, що й досі залишається маловивченим у музикознавстві. Сам цикл В. Бібіка аналізується вперше.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

1. У циклах В. Бібіка Ви досліджуєте принципи формо- і ладоутворення, робите аналіз компонентів форми фуги. Зокрема, «відповідь» частково розглядаєте на с. 141, а також наводите приклад

проведення відповіді у триптиху «Прелюдія, fuga та арія на ВАСН» (с. 225). Найбільш показовим є додаток Б, що містить ґрунтовні спостереження щодо поліфонічного аналізу фуг. На основі наведеного матеріалу можна зробити висновок про регламентованість і передбачуваність проведення відповіді у fugaх з тв. 2, натомість від фуг із тв. 16, де спостерігається варіативність і непередбачуваність введення цього компоненту. У зв'язку з цим виникає запитання: з чим, на Вашу думку, пов'язана така різниця? Який принцип лежить в основі проведення відповіді у 34-х прелюдіях і fugaх, тв.16?

2. У підрозділі 1.3 Ви звертаєтесь до концепції ладу і посилаєтесь на І. Котляревського, який стверджує, що це поняття є надбанням виключно вітчизняного музикознавства. Ви не заперечуєте цю думку, тож, імовірно, поділяєте її. У зв'язку з цим доречно уточнити: як у такому випадку слід розуміти термін *mode* в англomовній музикознавчій традиції? Чи не є він відповідником поняття «лад»?

Підсумуємо. Дисертацію Левченко Анни Андріївни «Поліфонічні цикли Валентина Бібіка як жанрова-стильова система» слід розглядати як фундаментальне дослідження, присвячене не лише творчій постаті В. Бібіка та аналізу трьох його масштабних поліфонічних циклів, а й таким важливим аспектам, як розвиток теорії поліфонії, методологія сучасного музикознавства та аналітика сучасних поліфонічних творів. Попри значний обсяг, дисертаційна праця відрізняється високою щільністю викладу, у ній відсутні загальні міркування, необґрунтовані твердження або елементи реферативності. Історико-біографічний матеріал у роботі подано в обмеженому обсязі (лише кілька сторінок), при цьому він містить унікальні факти з біографії В. Бібіка.

Дослідження А. Левченко зосереджене навколо наступного кола концептуальних музично-теоретичних питань, які ґрунтовно опрацьовано у дисертації: системний метод, ладо-фактурний комплекс, метро-ритмічний комплекс, ладо-композиційна модель, ладотональний контраст, ладотональна

драматургія, фактурно-ладовий комплекс, модель циклізації, монограмування, тембро-фактурне ущільнення, фактурна полішаровість, індивідуально-авторська модель поліфонії, теорія циклу тощо. Такий рівень опрацювання складної термінології й категоріального апарату свідчить про високу теоретичну підготовленість дисертантки та її наукову інтелектуальність, що, своєю чергою, обумовлює значущу наукову цінність роботи.

Варто також відзначити етичну складову дослідження: авторка неодноразово посилається на праці представників харківської теоретико-композиторської школи різних поколінь, які досліджували поліфонію та були безпосередньо пов'язані з постаттю Валентина Бібіка – зокрема, на М. Тіца, Г. Ігнанченка, Т. Кравцова, Н. Очеретовську та інших. Згадано й харківських виконавців, дотичних до втілення творчості композитора (Н. Руденко, В. Стогній), а також усіх, хто надав допомогу в реалізації дослідницького проєкту – зокрема, доньку композитора, співробітників університету тощо, що демонструє наукову доброчесність та відкритість дослідниці.

Авторка дотрималася принципів академічної доброчесності, що підтверджується результатами перевірки тексту дисертації за допомогою комплексного онлайн-сервісу *Turnitin*. Апробація отриманих результатів дослідження здійснена через публікацію трьох статей у фахових наукових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, в також двох публікацій апробаційного характеру. Окрім того, результати роботи були представлені у виступах на дев'яти міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Загальний обсяг дисертації становить 311 сторінок, з яких 210 сторінок – основний текст. Список використаних джерел нараховує 253 позиції, з них 47 – іноземними мовами. Дискусійні положення, викладені у цій рецензії, жодним чином не знижують загального позитивного враження від дисертаційної роботи, оскільки авторкою вперше здійснено системне й ґрунтовне дослідження всіх трьох великих поліфонічних циклів В. Бібіка. Важливим науковим досягненням є також уведення в науковий обіг поняття *ладо-фактурного комплексу*, що репрезентує самотутню авторську концепцію.

Зміст і форма дисертаційної роботи оцінюються як високого наукового рівня. Дисертація Левченко Анни Андріївни відповідає вимогам пунктів 5-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а також «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим наказом МОН від 12 січня 2017 року.

У зв'язку з викладеним, авторка дисертаційної роботи – **Анна Андріївна Левченко** – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво.

Кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри композиції
та інструментування ХНУМ імені І.П. Котляревського

Дмитро МАЛИЙ